

NE HAGYJÁTOK AZ ISKOLÁT!

Ó D A

A székelykeresztúri főgimnázium fölszentelésére.
Alapítása százötvenedik évfordulóján.

1. E szent falak közt álmodozva jár
Az elmerengő, játszi képzelet;
És őt és újat mind magába zár,
Mint oceán az úszó szigetet,
Mint anyaszív a hősi gyermeket.
S bár reng-borong a tengerek dagálya,
És zúg-dübörg a milliók csatája,
Hogy hír-dicsőség gyászpalástot öltson:
Az Úr kegyelme nyugszik itt a bölcsőn!
2. Egymás után a rajzó nemzedék
Itt méhe-módra gyűjti kincseit;
S a két hazába' szórva szerteszét,
Komoly tudásba olvad át a hit...
És elfelejti bús siralmait,
Hogy volt idő a zord proféciára:
„Elvész a nép, ha nincsen tudománya!”
... Varázsütésre — rendületlen állnak
Pillérei a Múzsák csarnokának.
3. Most altató dal méla hangja kél
Székely anyáknak áldott ajakán,
S ringatja lágyan a hús esti szél
Az égbenyúló, büszke Hargitán
És százezernyi csöndes, kis tanyán.
Majd zúg az erdő: fái megremegnek;
Szép szál sudárfák mind a völgybe mennek,
Mind ott sűrög... mind... hozza áldozatját,
Tetőzve — áldva szívek Pantheonját.

4. Az özvegyasszony két fillére tán
Csak bibliánkban csillog ékesen? —
Az hinti fényét a nagy éjszakán
Terád, imádott, árva nemzetem!
Sorsod' megírva rég — az égbe' fenn...
— Hát nem hiába hullt a sok verejték!
Hisz' jobbaink is jó előre sejték:
Az *alma matert* annyi kis diákja,
Mint egy talizmánt, kebelére zárja.
5. A porszemekből így lőn sziklavár...
S amint letűnnek lomha századok,
Az ősi lélek — egymagára bár —
Őrt áll fölötte, mint a csillagok;
Könnyek között is újra fölragyog,
Kopott ruháját nyomba' fölcseréli,
S a múlt keservét míglen elmeséli,
Csak száll tovább a rettentő tusára:
Áldást borítva szent magyar Hazánkra!
6. A holt betűkre vár a nagy talány,
Fakad nyomába' számtalan csoda:
Ki fejt meg?... A puszta tudomány?
Hol hát az Alfa?... Hol az Omega?
— A kezdet és vég: Isten egymaga!
A *mester* is még, halkán esedezve,
Borúl a zúgó-zajgó Végtelenbe...
Hív szolga volt: boldog, ha hallja végre:
„Menj bé a te Uradnak örömébe!”
7. Az Úrnak áldó, nagy kegyelme int,
Jutalmat ad Ő érdemünk felett;
S míg egybefolynak örömkönnyein,
Köszönti ezt a ritka ünnepet
Zarándokútján égi Szeretet...
— Oh jertek, jertek fényes csarnokába!
Nincs itt szegény, ah nincs apátlan árva.
Hálát rebegve zengi szívünk-ajkunk:
Irgalmas Isten! Könyönrülj mirajtunk!

8. E szent falak közt otthonára lel
A bérces Erdély minden hű fia.
Ki társival nemes versenyre kel,
Itt boldogul: nem kell pirulnia,
Mert óvja-védi ősök virtusa...
És gyámkodása kit-kit fölemelve,
Soh'sem kutatja: mi a hite-nyelve.
— Állj hát örökkön, drága házi-oltár:
Dicsérje lángod mind megannyi zsoltár!

Buda, 1914—1940.

Józan Miklós

A vér amalganizáló ereje összeforraszt nyitott sebeket, szoros egymásmellettiségben tart rokont, rokonnal, kiegyenlíti az ellentéteket. Munkája csodás mikor a szívet hajtja, vagy a test lázas állapotában kiül az arcra és megrázza alanyát, mint vihar a tenger vizét, korlátok közé szorított partot, majd lecsendesedve nyugodt keringéssel szolgálja tovább az életet. Az apró kisvérérekből aorta lesz, mint a forrásból a folyam, s az egyedekből a fajt egybeforrasztó nép vérfolyama. Fajunk vérösszetétele csodás, természetének összeállítottsága különbözik minden más nép összetételétől, csak a színe piros, csak keringési utja ugyanaz, — de más a szív energiának forrása és az érzés, melyet felszínre hoz. Félve huzódik meg sokszor mint a bűvő patak, máskor kitör mint a vulkán. Lelkesedése —, ha fájdalom szülte — olyan mint a Hargita fenyői közt zugó vihar, ha öröm váltotta ki, mint folyók tükrén játszó napsugár. Ki e fajt megtagadni akarná, inkább vágjon eret magán s engedje a közös vérkeringésből amugy is már kisiklott cseppeket veszendőbe menni.

„A nép egy szerves élő test, melynek ereiben a szív hajtja a műveltség vérét”. — Csendes állapotának vagy derűs kisugárzásának, vihar kitörésének kifejezője: a *nyelv*. Amilyen sajátos e vér megkülönböztetett összetétele, olyan sajátos az az anyanyelv, mellyel magyar beszél a magyarral, melyen imádkozik, panaszol, énekel vagy harci indulót harsog.

Ezt a kettőt nem tudjuk egymástól elválasztani, s ha mégis tennők, árulója leszünk mind a kettőnek. Amikor ezt így állítom egymás mellé, nagy felelősség nehezedik reánk: tisztítani, épségben tartani a vért, művelni a nyelvet, hogy valóban a szív hajtsa a műveltség vérét.

Ott kezdjük ezt az apró vér erecskéek megindulásánál, a magyar nyelvű elemi iskolánál, s végezzük a tudóasztalánál, az orvos bonctermében vagy a messzelátó mellett. S míg e fejlődési folyamaton átmegy a szellem világa, meg kell értenünk, hogy e folyamat eszközeit nekünk védenünk, fenntartanunk, újakat létesítenünk kell és soha feladni, mert minden egyes feladott iskolánkkal vagy intézményünkkel gátat emeltünk a szabadon folydogálni akaró székely vérnek, s zsilipek közé szorítottuk azt, honnan csak kinos nyöszörgése hallszik, mint a „sírató falak mögül” a megvert nép fájdalmas nyögése.

Ezt kiköveteli maga a nép azokból, kiket véréből valóknak ismer, s ha intézményeit sorvadni vagy veszni látja, maga siet megmentésére. Felkiáltó jelekként állanak ezek az iskolák, s a történelem ismétlődése nem egyszer igazolta már szükséges voltukat, a nyelv megmentése, fennmaradása érdekében.

Bástyáknak is nevezhetnők ezeket „támaszpontoknak”, mert ha ezeket kimozdítjuk szilárd állásaikból, vesztett csatája van a nyelvéért élő s harcoló népnek.

Költők állandó témája volt és marad az iskola. Ezek azok a versek, melyekkel hatást érni el a legkönnyebb, ezek mellé áll azonban a próza: az iskolák fenntartásának anyagi küzdelme, mert volt úgy is, hogy teljesen vállainkra nehezült az, s nekünk tartanunk kellett, mert úgy követelte ez a lázongó vér, s ez a magyar nyelv.

A Küküllő partján épült ezelőtt 150 évvel a székely nép kulturbástyája: a székelykereszturi gimnázium. Idegenektől is megbámult, holdakat kitevő területen hozták össze hatalmas falainak köveit maguk a székelyek. „A népnek akarata volt a falak megépítésére, s a nép megépítette”. (Biblia.) Magyar szó, leikesítette erre a népet s megindult a mindent összeforrasztó szív munkája. A székely vér tartja össze ezeket a falakat, ezért fognak állani mindörökké.

A Homoród, a Nyikó, a Gagy mente, Firtos és vidéke hordta össze a követ, a fát, a meszet, s megmutatták, hogy e nép kulturájáért nem ismer fáradságot, s áldozatra kész.

Az iskola falai között megindult a munka. — Kriza: „Vadrózsái” indultak el a hegyek oldalairól, hogy itt a kultúra nemesebb gallyait oltogassák beléjük. Magukkal hozták a Hargita fenyőinek illatát, s magukkal vitték a komoly tudás gyümölcseit.

Székely tanárok állottak a székely fiúk mellett s míg a folyosó apró csizmák patkóitól csengett, atyai kezek simogatták a kipirult arcokat, s kézen fogva vezetgették fennebb az osztálylépcsőkön, hogy majd egyszer komoly arccal tekintsenek vissza az ország különböző tájairól, dicsőséget szerezve a székely népnek.

A történelem ismétli magát. Ahogy egyszer Szent-ábrahámi Lombárd Mihály tanár az iskola falainak dőlve sírva vigasztalta a csengettyűszóra kivonuló tanuló ifjúságot, mert elveszett a kolozsvári tanodánk, olyan könnytelt szemekkel hallgattuk az éjféli órák után hozott lesújtó határozatot: le kell építenünk a székelykereszturi iskolát.

Nehéz, sötét, terhes szó. Leépíteni, lerombolni, visszafejlesztani évtizedek verejtékével a semmiből kiemelt intézményt. Végig sajgott e szó a székely nép szívéen. Ügyvéd, pap, tanár járja ismét a székely falvakat, s a kukorica, búza szemekből, a sok apró pénzből milliók gyültek össze, s az iskola állott inspektorok, leépíteni akarók bámulatára. Átvészelte a legszomorúbb tíz esztendő, s ma majdnem 400 székely fiú hirdeti a csodát a magyar ember előtt.

Megindultak ismét a hegyekről Kriza „Vadrózsái”.

Nem történelmet akartam írni, csak rámutatni a vér mindent összeforrasztó erejére, s az anyanyelv fennmaradása érlelében kifejtett, túlfeszített munka eredményére.

A küzdelmet átélte öreg székely, ma a jelen ifjúságának, s gyermekeinek a fülébe súgja, mintha egy szent örökséget adna át:

— Ne hagyjátok az iskolát!

Székelykeresztúr

Útő Lajos

A T E M P L O M É S I S K O L A

Amikor a világ megváltozott Erdélyben körülöttünk és a magyarok közül azok, akik nem vettek vándorbotot a kezükbe a templomokat kezdték járni, Reményik Sándor, a kisebbségi sors legavatottabb költője, ezeket írta egyik versében:

Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul,
De ne halljátok soha többé
Isten igéjét magyarul?!
S gyermekeket az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

És valóban, amikor a magyar kormányzat, amire politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életünk támaszkodott, máról holnapra megszűnt Erdélyben működni, egész megriadt közéletünk az egyházakban keresett menedéket és az egyházak vállalták magukra a közoktatás, társadalmi szervezkedés, közjóléti tevékenység, sőt kezdetben a politikai irányítás súlyos terhét is. Az egyházak voltak az elsők, akik a nagy sorcsapás után magukra találtak s évszázados önkormányzatuk szilárd alapján állva szembenéztek az idegen hatalommal és a kisebbségi sorsba süllyedt magyarság elé tornyosuló óriási feladatokkal.

Először is a belső frontot kell kiépíteni. Már az októberi forradalom idején mutatkoznak az összefogás jelei és 1918 november 15-én, Dávid Ferenc halálának évfordulóján, közös pásztorlevelet adott ki a római katolikus, református és unitárius püspök, a kolozsvári lutheránus lelkésszel együtt. Amikor pedig a trianoni szerződést alá-

írták s ezzel Erdély sorsa jóidőre eldőlt, 1920 július 24-én megalakult Kolozsvárt a magyar egyházak felekezeti központi tanácsa. Ezek a felekezeti értekezletek kisebb-nagyobb megszakítással két évtizeden át minden fontosabb egyházi és iskolai kérdést megvitattak s a nagyobb kérdésekben közösen lépett fel a három egyház a minisztériumokban, parlamentben és a Nemzetek Szövetsége előtt. A felekezeti együttműködés alapjait három nagy püspök, Mailáth Gusztáv Károly, Nagy Károly és Ferencz József rakta le a legnemesebb erdélyi hagyományok jegyében. Sőt koránál és tekintélyénél fogva a legkisebb egyház feje, Ferencz József unitárius püspök elnökölt a leggyakrabban a felekezeti megbeszéléseken. Az ő politikai bölcsességüknek, fennkölt szellemüknek és mindenekfelett álló magyar érzésüknek köszönhető, hogy a magyarság felébredt első aléltságából és megtalálta a kisebbségi sorsban egyedül járható magyar utat. Emléküket a három püspök tere őrzi a felszabadult Kolozsváron.

Az az út, amelyen haladni kellett, bizony göröngyös volt: valóságos odysseusi vándorlás, meglepetések és megpróbáltatások scyllái és charybdisei között. Amikor Ferencz József püspök a román hűségeskű letételéről az 1921. évi főtanácsnak beszámolt, joggal mondhatta, hogy negyvenöt évi püspöksége alatt nehezebb időket még nem élt át. De a cél és az út nem homályosodott el s az agg püspök így foglalta össze megerősítése utáni első beszédében a teendőket: „Magyaroknak születünk s ezeréves hazánk, Magyarország kebeléről való leszakíttatásunk, Erdély Romániához történt csatolásával is magyarok maradunk s mint ilyenek, elvárjuk, sőt követeljük, hogy a trianoni békeszerződésben a kisebbségeknek biztosított jogokat háborítatlanul élvezhessük”.

A kisebbségi jogok kivívásának érdekében meg is indult a küzdelem a külső fronton. Jogok helyett azonban egyelőre csak jogtalanságokkal lehetett találkozni. Az első súlyos csapást az államhatalom akkor mérte az unitárius egyházra, amikor egyházunk 17.916 hold birtokából agrárreform címén 11.389 holdat elkobzott.

De a tulajdonképeni harc csak azután kezdődött a templomért és az iskoláért. A magyar állami iskolákat a hatalomváltozás után azonnal átvette a román állam és bevezette a román tanítási nyelvet. A magyar népiskolai oktatás ellátása tehát elsősorban az egyházakra hárult. Sajnos, főként a protestáns egyházközségek a milleneum után tömegesen adták át iskoláikat a magyar államnak, igaz, csak azzal a feltétellel, hogy ott a tanítási nyelv magyar legyen és az állam kántorképes tanítót alkalmazzon. A hatalomváltozás után az egyházak mindent elkövettek ezeknek az iskoláknak visszaszerzése, a meglevő iskolák megtartása és új hitvallásos iskolák fellítása érdekében. Ha akadt is egy-egy lelkész vagy tanító, aki segédkezet nyújtott a felekezeti iskola államosításához, ezek a kivételek csak erősítették a szabályt, hogy a hitvallásos iskolához a pap és a tanító körömszakadtáig ragaszkodott és inkább vállalta a meghurcoltatást és a hadbírótságot, csak hogy megmenthesse vagy legalább meghosszabbíthassa a felekezeti iskola életét.

A román közoktatásügyi törvények több hullámban indítottak támadást a hitvallásos iskolák védőövezete ellen. Először is bevezették az állami tantervet a felekezeti iskolába, mely ezáltal kétnyelvűvé vált, mivel román nyelvet, irodalmat, történelmet és földrajzot román nyelven kellett előadni, a magyar nyelvet és irodalmat pedig csak a románnal egyenlő óraszámában engedték tanítani. 1924 július 26-án pedig meghozták az állami elemi oktatási törvényt, amihez két szomorú emlékű intézmény fűződik: a névelemzés és a kulturzóna. A törvény ugyanis kimondta, hogy a román származású tanulók csak román előadási nyelvű iskolába járhatnak. Ugyanakkor az öt székely megyére kiterjesztett kulturzónában a magyar községek lakóival román állami iskolákat építettek s oda külön jutalommal román tanítókat hoztak, akik románul ugyan nem tudták megtanítani a székely gyermekeket, de arról legalább gondoskodtak, hogy magyarul se tanuljanak meg írni, olvasni. A névelemzés segítségével erőszakkal átvitték az unitárius elemiből a kulturzónás állami iskolába azokat a tanulókat, akiknek a nevét románosnak

találták. Ilyen állítólagos román nevek voltak: Márton, Szabó, Farkas, Gothárd, Beke, Bencze, Dombi, Jakab, Kerekes, Kovács, Molnár, Szabó, Vas és Timár. Az egyházi vezetőség most már a királytól kért orvoslást és a kihallgatásról visszatérve Ferencz József beszámolt az 1924. évi főtanácsnak arról, hogy „iskoláink felett csak egy hajszálon függ a Damokles kardja, amely ha leszakad, anyanyelvünk és kulturánk a legnagyobb veszélyben forog”.

Damokles kardja a következő évben le is szakadt. 1925 tavaszán ismertette meg Angelescu kultuszminiszter a magyar egyházak vezetőivel a magánoktatási törvényjavaslatot, mely az ősi hitvallásos iskolákat magániskolákká fokozta le. Az egyházak vezetői látva a fenyegető veszélyt és azt, hogy a miniszter nem hajlandó tágítani, tüntetően eltávoztak az értekezletről és elhatározták, hogy a Nemzetek Szövetségéhez fordulnak orvoslásért. A panaszt unitárius ember készítette el és amíg az eljárás Genfben megindult, a három egyház 1925 május 14-én külön-külön rendkívüli közgyűlést tartott. A szelídlelkű Ferencz József elnöki megnyitójában a következőket mondotta:

„Ez a törvényjavaslat, amellyel a velünk szemben folytatott iskolapolitikájának betetőzéseként a közoktatásügyi miniszter úr most készül boldogítani az országot s előmozdítani a nevelés ügyét s a közműveltséget, — mindazokat egybevéve felülmúlja törvénytelenségeivel, pedagógiai kulturális abszurditásaival s ha csakugyan törvényerejűvé lesz, amire készen lehetünk, ismerve a magát liberálisnak nevezett kormány eljárását és hatalmát, akkor elmondhatjuk: Finis Poloniae... Általában a miniszter úr mindent államosítani és romanizálni s ezzel létjogosultságunkat megsemmisíteni akarja. Az elsőt ugyan megteheti, iskoláinkat államosíthatja, de a második, a romanizálás nem sikerül ha száz évig él se, mert azt nem tilthatja meg, hogy a magyar anyák ősi hitükhöz és magyar voltukhoz utolsó leheletükig ragaszkodó gyermekeket neveljenek”.

A Népszövetség kisebbségi bizottsága egy év múlva zárta le a panasz tárgyalását anélkül, hogy szükségesnek

tartotta volna az illetékes szerv, a népszövetségi tanács figyelmét felhívni erre az ügyre. A Népszövetségnek nem tűnt fel, hogy a hitvallásos iskolák és a tanerők működésének nyilvánossági joghoz és működési engedélyhez kötése megbénítja a régi önkormányzatú iskolák életét és öt tárgy román nyelven való előadása illuzóriussá teszi az iskolák magyar jellegét.

A felekezeti iskolák degradálásával egyidejűleg az érettségit is megszüntették és helyébe az állami tanárokból álló bizottság előtt kellett bakkalaureátusi vizsgát tenni, ahol a gyakorlatban még azokból a tárgyakból is románul kérdeztek, amelyeket a felekezeti iskolákban magyarul szabad volt tanulni. Nem csoda, ha főként az első években a bukási arányszám 80, sőt 100 százalékos volt.

Az elmúlt 22 év alatt a román kormány csak két ízben folyósított államsegélyt a felekezeti iskolák részére. Így a magyar hívek vállán dupla teher nyugodott: nekik kellett felépíteni az állami és fenntartani a felekezeti iskolát. Ezt a nyomasztó terhet nem lehetett sokáig viselni és ezért hosszú évek belső tusakodása után 1930-ban a főtanács napirendre tűzte ki az egyik főgimnázium leépítésének kérdését. Az egyház a Pókainé dilemmája előtt állott, mert választania kellett a három és félszázados kolozsvári reprezentatív főtanoda és a fiatal, a székely népből fejlődő értelmiségre támaszkodó székelykeresztúri főgimnázium között. A vezetők és a hívek rendkívüli áldozatkészségét bizonyítja az a tény, hogy amikor a székelykeresztúri főgimnázium felső osztályának leépítését határozták el, a felső tagozatot társadalmi úton, közadakozásból mégis fenn tudták tartani, sőt mellette kiépült a téli gazdasági iskola, mely az első magyar gazdasági iskola volt Romániában.

Kisebbségi sorsban az iskola végképen összeforrott a templommal, mert magyar hitvallásos iskolát csak ott lehetett fenntartani, ahol erős gyülekezet állott mögötte, viszont a gyülekezet erejét is az fokozta, ha saját iskolájában hitéhez és nemzetiségéhez ragaszkodó új nemzedéket tudott felnevelni. Az iskoláért folytatott küzdelemmel tehát mindig párhuzamosan haladt a másik harc a tem-

plmok és a hívek megtartásáért. Az egyházak anyagi támogatása elől a román állam sem térhetett ki, de ez a támogatás nem tudta pótolni az agrárreform okozta veszteségeket és messze a többi egyháznak nyújtott segítség mögött maradt. Állandó és minden évben megismétlődő küzdelem folyt a lelkeszi államsegélyért. Már az alkotmány és a kultusztörvény különbséget tett egyrészt görögkeleti és görögkatolikus, vagyis nemzeti egyházak és másrészt a többi történelmi egyházak között, akiknek a sorában az unitáriusok állottak az utolsó helyen. Ez azt jelentette, hogy amíg egy négy korpótlékos görögkeleti és görögkatolikus lelkész 3150 lej havi államsegélyt kapott, addig egy unitárius lelkésznek csak havi 1250 lej (40 pengő) jutott. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a magyar egyházközségek vagyonát kisajátították, a román egyházközségek pedig csak kaptak földet, sőt a román templomokat a Székelyföldön mindenütt a magyar lakossággal építették fel, akkor nyilvánvaló lesz, hogy milyen aránytalan volt az a küzdelem, ami a magyar és román egyházközségek között folyt, hozzászámítva természetesen azt is, hogy a román egyházak mellett felvonult a teljes állami apparátus. Pedig a küzdelem megindult, mert Iorga, a neves történetíró kiderítette, hogy a székelyek elmagyarosodott románok, akiknek visszarománosítása nemzeti kötelesség.

A visszarománosítás először is ott indult meg, ahol kimutatható volt, hogy áttérések történtek a görög hitről az unitárius vallásra. A visszatérítési hullám az 1930-as évek derekán érte el a tetőpontot s az 1935. évi főtanácsi jegyzőkönyvben azt olvashatjuk, hogy az elmúlt év folyamán Homoródalmáson 150, Abásfalván 30, Firtosmartonoson és Oklándon 20—20, Kobátfalván 12 hívünket térítették át a görögkatolikus hitre.

A mi népünk csodálatos ellenálló erejének és vezetői szívós kitartásának tulajdonítható, hogy annyi balszerencse közt mégis át tudták élni ezeket a rendkívüli időket, még arra sem tartva igényt, hogy azért nevüket a történelem feljegyezze. Pedig az erdélyi magyarság igazi története a templomok és az iskolák körül játszódott le

és azok minden terhét az egyetlen történelmi osztály, a magyar nép hordozta.

A történelem sok apró cselekvés és szenvedés folyamata, amit csak az tud átérezni, aki benne él és részesevé válik annak, ami megtörténik, vagy ami nem tud megtörténni. Huszonkét év elég idő volt ahhoz, hogy a közös elnyomás összeforrassza a falu népét papjával és tanítójával, azokkal a vigyázókkal, akik ha nem is tudták mindig megmondani, hogy meddig tart az éj, de azt az Irás szavaival hirdették, hogy elmulik a nappal és elmulik az éj, csak az isteni igazság nem mulik el sohasem. Eljött a feltámadás napja, de nem mult el az a szerep, amelyet a lelkésznek és tanítónak, a templomnak és az iskolának a nemzet életében be kell tölteni. Senki sem várja, hogy multjáért babérkoszorút fonjanak a homloka köré, de elvárja, hogy az új magyar életben megkapja azt a szerepet, amelyiket a kisebbségi sorsban végzett munkájával kiérdemelt. Mert ha másra nem, akkor arra bizonyára megtanított az elmult két évtized, hogy pap és tanító nélkül nemcsak a templom és az iskola marad üresen, hanem nincs népművelési mozgalom, nincs gazdasági szervezkedés, nincs nemzeti öntudat, de nem lehet magyar közigazgatás sem. Mert volt idő, amikor a kisebbségi lelkész és a tanító pótolta a magyar állam minden látható szervezetét, de az egész hivatalos apparátus sem tudja pótolni azt a szerepet, amelyet az egyházi faluvezető tölt be az ő népe életében.

És meddő dolog volna a mai szerencsésebb körülmények között elválasztani egymástól a templomot és az iskolát, nemcsak azért, mert ennek a kísérletnek a szomorú következményeit a multban már tapasztaltuk, hanem azért sem, mert az olyan vegyes nemzetiségű területen, mint Erdély, a vallási kötelék gyakrabban erősebb a nemzetinél, s nemzeti egyházaink hitvallásos iskolái az igazi magyar iskolák, ahol a nemzeti nevelés szilárd vallás-erkölcsi alapokon nyugszik. Ez nem vezet felekezetieskedéshez, mert Erdély közeli és távoli multja egyaránt azt igazolja, hogy az öntudatos egyházak és iskolák között mindig a kölcsönös megbecsülés összhangja állott fenn.

Ez az összhang nemcsak a templom és az iskola, hanem a templomok és iskolák között, kisebbségi multunk egy olyan gyöngyszeme, ami nem szívódhat fel mihelyt az a nyomás megszűnik, amelyik kisajtolta azt. A templom és az iskola pedig még nem töltötte be közös hivatását. A mellettük való kitartásra most már kisebbségi multunk is kötelez és kötelez azoknak a szellemi hagyatéka, akik az egyház s az egyház „veteményes kertjei”, az iskolák védelmében emésztve fel magukat, elköltöztek közülünk és akiknek nevében a költő is már csak a túlvilágról izeni a mindenkor időszerű magyar figyelmeztetést:

Kicsi fehér templomotokba
Most minden erők tömörülnek.
Kicsi fehér templom-padokba
A holtak is mellétek ülnek.
A nagyapáink nagyanyáink,
Szemükbe biztatás vagy vád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Kolozsván

dr. Mikó Imre